

Schakelklassen, zomer-/ weekendscholen en onderwijstijdverlenging in het basisonderwijs Een handreiking voor gemeenten

September 2019 – Sardes

Inhoud

Inleiding	3
Waarom maatregelen in het basisonderwijs?	3
Welke maatregelen?	3
Waarom deze brochure en voor wie?	4
Leeswijzer	4
DEEL 1	5
1. Welke interventies zijn er?	5
Eerste opvangklassen voor nieuwkomers	6
Schakelklassen	6
Kopklassen	8
Verlengde schooldag	8
Intensieve leertijdverlenging	10
Zomerscholen	10
Weekendscholen	11
2. Wat kost het?	12
Kostensoorten	12
Goab-bijdragen aan de interventies per schooljaar	13
Welke interventie krijgt de meeste middelen uit het goab-budget?	14
3. Wat levert het op?	14
Rendement	14
Meerwaarde van de interventies	14
DEEL 2	19
4. Uitgangspunten bij het bepalen van de interventie	19
5. Welke interventie?	20
1. Doelen	20
2. Doelgroep	21
3. Duur en intensiteit	23
4. Programma	24
5. Beroepskrachten	24
6. Schoolgebonden of schooloverstijgend	25
7. Evaluatie en monitor	25
Verder lezen/kijken	26

Inleiding

In de Wet op het Primair Onderwijs (2016) is vastgelegd dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor voorschoolse educatie.¹ Dat is echter niet het enige dat een gemeente kan doen. Met de verschuiving van goab-middelen krijgt een aantal gemeenten (meer) financiële armslag om andere interventies in te zetten naast de voorschoolse educatie. Zij kunnen dan bijvoorbeeld kiezen voor maatregelen in het basisonderwijs.

WPO, artikel 165

‘Indien burgemeester en wethouders in samenwerking met de bevoegde gezagsorganen van de scholen, activiteiten ter bevordering van de beheersing van de Nederlandse taal op scholen willen verrichten met het oog op het voorkomen en bestrijden van onderwijsachterstanden, wordt het onderwijs zodanig ingericht dat deze activiteiten plaatsvinden geheel of gedeeltelijk gedurende dan wel buiten het aantal uren onderwijs dat leerlingen op grond van [artikel 8](#) tenminste ontvangen. Een leerling neemt slechts deel aan deze activiteiten als nadat de ouders van de leerling hun instemming schriftelijk kenbaar hebben gemaakt aan het bevoegd gezag.’

Waarom maatregelen in het basisonderwijs?

Er zijn verschillende redenen om als gemeente extra aandacht te besteden aan het verminderen van onderwijsachterstanden bij doelgroepkinderen tussen de vier en twaalf jaar. Lang niet alle kinderen hebben voorschoolse educatie gehad, denk bijvoorbeeld aan kinderen die niet in Nederland geboren zijn. Ook zijn onderwijsachterstanden niet altijd verdwenen als kinderen wel een VVE-traject hebben doorlopen. En het komt voor dat leerlingen later in de basisschoolperiode een terugval hebben. Scholen krijgen zelf ook middelen voor leerlingen met (een risico op) onderwijsachterstand. Het is dus van belang dat interventies van scholen en gemeenten op elkaar aansluiten en elkaar versterken.

Welke maatregelen?

Er zijn verschillende instrumenten om kinderen die het risico lopen op een onderwijsachterstand extra kansen te bieden in het basisonderwijs:

- Schakelklassen
- Kopklassen
- Verlengde schooldag
- Intensieve leertijdverlenging
- Zomer-/vakantiescholen
- Weekendscholen

Het hoofddoel van deze maatregelen is: het voorkomen van een dreigende onderwijsachterstand of het bestrijden van reeds bestaande achterstanden.

We beschrijven in deze brochure interventies in het primair onderwijs die (mede) bekostigd kunnen worden uit de gemeentelijke middelen voor onderwijsachterstanden en die als belangrijk doelen

¹ ‘Burgemeester en wethouders dragen er zorg voor dat er in een gemeente voldoende voorzieningen in aantal en spreiding zijn waar kinderen met een risico op een achterstand in de Nederlandse taal, als bedoeld in [artikel 167, eerste lid](#), deel kunnen nemen aan voorschoolse educatie.’ (Art. 166).

hebben: het voorkomen van dreigende onderwijsachterstand ofwel het bestrijden van reeds bestaande onderwijsachterstand.²

Waarom deze brochure en voor wie?

De informatie in deze brochure is gemeenten behulpzaam bij het maken van keuzes bij de besteding van goab-middelen, naast voorschoolse educatie. Zij doen dit samen met schoolbesturen en andere partners van de Lokaal Educatieve Agenda (LEA). Gemeenten die over meer budget voor onderwijsachterstanden beschikken dan voorheen, kunnen hun voordeel doen met de informatie, want het geeft een indruk van de mogelijkheden. Ook gemeenten die al interventies in het basisonderwijs subsidiëren vanuit het gemeentelijk onderwijsachterstandenbudget kunnen baat hebben bij deze brochure. Samen met de schoolbesturen kunnen zij nagaan of zij nog steeds de bestaande interventies willen blijven uitvoeren of eventueel andere interventies willen inzetten.

Leeswijzer

De brochure bestaat uit twee delen. Het eerste deel bevat beknopte informatie over bestaande interventies in het basisonderwijs die betaald kunnen worden uit de gemeentelijke middelen voor het bestrijden van onderwijsachterstanden en uit de goab-gelden die schoolbesturen ontvangen. Het biedt een overzicht van verschillende vormen van schakelklassen en onderwijstijdverlenging, zoals zomerscholen, weekendscholen en een verlengde schooldag. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Welke interventies zijn er?
- Wat kosten ze?
- Wat levert het op?

Het overzicht geeft een eerste indruk van mogelijkheden, maar is niet uitputtend. Als eenmaal een keuze voor een of meer interventies is gemaakt, kunnen andere bronnen gebruikt worden om meer achtergrondinformatie te krijgen. Achterin de brochure is een overzicht van die bronnen opgenomen.

In het tweede deel van de brochure staat beschreven welke besluiten genomen moeten worden om te komen tot het inrichten van een interventie en welke factoren een rol spelen bij de keuzes. Ook wordt kort ingegaan op factoren waarvan bekend is dat zij effectief zijn. Dat is van belang om rekening mee te houden bij de inrichting en organisatie van de gekozen interventies.

² Naast het voorkomen en bestrijden van onderwijs/taalachterstanden kunnen maatregelen ook andere doelen hebben, zoals: leerlingen voorbereiden op de overgang naar het voortgezet onderwijs, vergroten van de sociaal-emotionele vaardigheden (zelfvertrouwen, samenwerken), vergroten van de kennis van de wereld etc.

DEEL 1

1. Welke interventies zijn er?

We kennen in Nederland in het gemeentelijke onderwijsachterstandenbeleid al meer dan tien jaar schakelklassen, weekendscholen en zomerscholen in verschillende varianten. Ook onderwijstijdverlenging, al dan niet in de vorm van een verlengde schooldag, komt voor.³ In deze paragraaf beschrijven we de verschillende vormen die gemeenten co-financieren in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid:

- Schakelklassen
- Kopklassen
- Verlengde schooldag
- Intensieve leertijdverlenging
- Zomer-/vakantiescholen
- Weekendscholen

De informatie is grotendeels afkomstig uit een landelijke inventarisatie die Sardes in 2017 in opdracht van OCW uitvoerde.⁴

³ Er zijn ook andere interventies, zoals huiswerkbegeleiding, extra onderwijs voor hoogbegaafden, zomerscholen in het voortgezet onderwijs om zittenblijven te voorkomen etc. Die blijven buiten beschouwing, omdat deze doorgaans niet uit goab-middelen worden bekostigd.

⁴ Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

Eerste opvangklassen voor nieuwkomers

Voorzieningen voor neveninstromers bestaan al tientallen jaren in gemeenten en worden dikwijls aangeduid met 'schakelklas'. Zij zijn echter van een andere orde dan de schakelklassen waarover deze brochure gaat. Het gaat om een specifieke doelgroep waarvoor duidelijke (financiële) afspraken gelden. Omdat ze nogal eens (mede)bekostigd worden uit goab-middelen gaan we er hier kort op in.

Er zijn verschillende typen scholen die het onderwijs aan nieuwkomers verzorgen: AZC⁵-scholen, grote zelfstandige scholen voor neveninstromers, scholen met één of twee centrale opvangklassen en scholen die enkele nieuwkomersleerlingen hebben.

De centrale opvangklassen in het basisonderwijs worden vaak, in navolging van de eerste opvang in het voortgezet onderwijs, (internationale) schakelklassen genoemd. Zij zijn bestemd voor kinderen vanaf zes jaar⁶ die nog maar kort in Nederland zijn (niet langer dan een jaar, in sommige gevallen twee jaar). De leerlingen blijven twaalf tot vijftien maanden in de eerste opvangklas en stromen daarna door naar het reguliere onderwijs. Scholen kunnen bij het rijk financiering aanvragen. Dikwijls betalen gemeenten - al dan niet uit het goab-budget - mee aan de opvangklas als gemeentelijke voorziening. Die is meestal aan één of meer scholen met veel expertise op het gebied van NT2⁷-onderwijs verbonden.

Bij het landelijk ondersteuningspunt nieuwkomers – LOWAN – is veel informatie voorhanden over deze schakelklassen en daarom blijft hij in de rest van de brochure buiten beschouwing: www.Lowan.nl.⁸

Schakelklassen

Omschrijving

In de schakelklas krijgen leerlingen in een kleine groep taalonderwijs, waarbij de nadruk ligt op woordenschat en technisch en begrijpend lezen. Mondelinge taalvaardigheid vormt een belangrijk ingrediënt van de schakelklas. Excursies maken nogal eens onderdeel uit van het programma. Dat vergroot de kennis van de wereld van de kinderen en dat is gunstig voor onder andere woordenschat en begrijpend lezen. Leerlingen zitten doorgaans één schooljaar in een schakelklas. Er zijn verschillende varianten, waaronder de deeltijdschakelklas het meest voorkomt.

Doel

Het doel van de schakelklas is om leerlingen in het primair onderwijs die te kampen hebben met grote taalachterstand gedurende een schooljaar, intensief taalonderwijs te geven in een kleine groep, zodat zij daarna in staat zijn om het onderwijs op hun eigen niveau te vervolgen.

Doelgroep

De leerlingen in de schakelklas hebben meestal een migrantenachtergrond, maar er kunnen ook kinderen van autochtone ouders in de schakelklas zitten. Sommige schakelklassen zijn ook bestemd voor leerlingen die nog maar kort in Nederland zijn. Dat heeft meestal een pragmatische reden. Het ontbreekt dan aan voldoende gemeentelijke middelen om nieuwkomers apart op te vangen.

⁵ AZC = Asielzoekerscentrum

⁶ In enkele gemeenten kunnen kinderen vanaf vier jaar naar de eerste opvang, bijvoorbeeld in Almere: <https://www.taalcentrumalmere.nl/>

⁷ NT2 = Nederlands als tweede taal

⁸ <http://www.lowan.nl/wp-content/uploads/2014/08/Folder-LOWAN.pdf>

Leerlingen worden voor de schakelklas geselecteerd op basis van criteria die de gemeente samen met de schoolbesturen vaststelt. Het gaat vaak om taalachterstand in combinatie met leerpotentie. Ook de motivatie van leerlingen en die van ouders vormen een selectie criterium. De school selecteert leerlingen die bereid zijn zich ten volle in te zetten en gaat bij ouders na of zij thuis ondersteuning kunnen bieden. Op die manier biedt de schakelklas de meeste meerwaarde. Overigens wordt het selectie criterium 'ondersteuning door ouders' niet altijd strikt gehanteerd door scholen en plaatsen zij ook leerlingen die van huis uit minder ondersteuning krijgen. Wel geldt dan nogal eens dat leerlingen met ouders die betrokken zijn bij school en de ontwikkeling van hun kind voorrang krijgen.

Varianten

Schakelklassen kennen verschillende benamingen, bijvoorbeeld Plusklas, Taalklas, Kansklas, of 'gewoon' Schakelklas. Er zijn grofweg drie varianten van de schakelklas te onderscheiden:

1. Voltijdschakelklas: Leerlingen volgen in een kleine groep (bijna) al het onderwijs in de schakelklas.
2. Deeltijdschakelklas: Leerlingen volgen minimaal acht uur per week in een kleine groep lessen in de schakelklas. De rest van het onderwijs volgen zij in de reguliere groep.
3. Verlengde schooldag schakelklas: Leerlingen volgen al het onderwijs in de reguliere groep. Buiten de reguliere schooltijd krijgen zij extra onderwijs in een kleine groep, meestal 2,5 uur per week.

Deze varianten waren ooit in de WPO vastgelegd, maar tegenwoordig zijn er geen wettelijk vastgelegde omschrijvingen meer van de schakelklas. Gemeenten en scholen staat het vrij om er invulling aan te geven. Daardoor is er meer variatie en zijn er ook combinaties van varianten ontstaan, bijvoorbeeld een combinatie van een deeltijdschakelklas met een verlengde schooldagschakelklas, waarbij leerlingen zowel onder reguliere schooltijd als tijdens extra schooltijd schakelklasonderwijs krijgen.

De meeste schakelklassen zijn in deeltijd.⁹ De verlengde schooldagvariant komt het minst voor. Die komen we vooral tegen in de bovenbouw. Veel schakelklassen vinden we in de onder- en middenbouw, relatief het vaakst in groep 3 (als vervolg op VVE). De meeste schakelklassen zijn schoolgebonden, dat wil zeggen dat de schakelklas uitsluitend bestemd is voor de leerlingen van de eigen school. De wat kleinere gemeenten hebben vaker schooloverstijgende schakelklassen, dus voor alle leerlingen in de gemeente, in een bepaalde wijk of van een bepaald schoolbestuur.

Gemeenten en de schakelklas

De gemeente heeft, naast het verstrekken van de subsidie, ook vaak een coördinerende rol bij de schakelklassen, bijvoorbeeld in een stuurgroep en/of door begeleiding van de schakelklassen en de intervisie van de leerkrachten te organiseren en financieren. Ook regelen en financieren gemeenten dikwijls evaluatie en monitoring van de schakelklassen.

Veel gemeenten stellen voorwaarden aan een schakelklas. Zij omschrijven dan voor welke groep(en) de schakelklas ingericht kan worden, stellen een minimum en maximum aantal leerlingen vast (gemiddeld 12) en/of een minimaal aantal uur per week. Ook de doelen zijn vrijwel altijd vastgelegd door gemeenten, soms concreet, soms globaal.¹⁰

⁹ De informatie in deze en de volgende paragrafen is grotendeels ontleend aan: Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

¹⁰ Een voorbeeld van een concreet doel is: minimaal 75% van de leerlingen in de schakelklas behaalt de gemiddelde landelijke groei voor woordenschat, technisch en begrijpend lezen.

Kopklassen

De kopklas bestaat al twintig jaar. Bij de invoering van schakelklassen, is hij beleidsmatig onder de schakelklassen ondergebracht. We behandelen hem apart, vanwege de specifieke kenmerken.

Omschrijving

De kopklas is een extra jaar basisonderwijs na groep 7 of 8. In dit extra jaar krijgen leerlingen intensief taalonderwijs in een kleine groep, vrijwel altijd op een school voor voortgezet onderwijs. Zij krijgen les van basisschoolleerkrachten en docenten uit het voortgezet onderwijs. Daarmee vormt de voorziening een schakel tussen de basisschool en de brugklas.

Doel

Het doel van de kopklas is: leerlingen uit groep 8 (en soms groep 7) een betere doorstroomkans bieden naar het voortgezet onderwijs.

Doelgroep

De kopklas is bestemd voor leerlingen die bij het verlaten van de basisschool het Nederlands onvoldoende beheersen om door te stromen naar vmbo-t, havo of vwo, terwijl ze deze schooltypes cognitief goed aan zouden kunnen. Het gaat dus om leerlingen die de capaciteiten hebben voor een hogere vorm van algemeen voortgezet onderwijs, maar die dit door taalachterstand niet zouden redden. Meestal zijn het leerlingen met een migrantenachtergrond. Zij staan allen ingeschreven op dezelfde school voor basisonderwijs.¹¹

Motivatie vormt een belangrijk selectie criterium. Zowel de leerling als de ouders moeten volledig achter deelname aan de kopklas staan en de leerling moet bereid zijn een schooljaar hard te werken, zodat met deze tijdelijke interventie maximale leerwinst geboekt kan worden.

Varianten

Een kopklas is altijd bestemd voor leerlingen van meer basisscholen, omdat er zelden op één school voldoende leerlingen zitten om een kopklas te 'vullen'. Meestal kunnen leerlingen na groep 8 deelnemen, in sommige varianten na groep 7.

Sommige kopklassen zijn exclusief gericht op doorstroming naar de hogere vormen van voortgezet onderwijs, dus havo en vwo, andere hebben ook doorstroming naar het vmbo als doel. Dat heeft uiteraard consequenties voor de inrichting en organisatie. Als doorstroming naar havo/vwo het doel is, is huisvesting bij een school voor havo en vwo bijvoorbeeld voor de hand liggend, bij doorstroming naar vmbo niet. Sommige kopklassen zijn gehuisvest in een basisschool.

Gemeenten en de kopklas

De wijze van financiering en het tot stand komen van subsidievoorwaarden gebeurt op dezelfde wijze als bij de schakelklassen, namelijk door de gemeente en schoolbesturen gezamenlijk.

Verlengde schooldag

We maken een onderscheid tussen de verlengde schooldag (VSD) op vrijwillige basis, zoals veel brede scholen die kennen (deze beschrijven we hier) en een verlengde schooldag in de vorm van intensieve leertijdverlenging met een meer verplichtend karakter die in de volgende paragraaf beschreven wordt.

¹¹ Dat heeft een financiële achtergrond. Daardoor kan de betreffende school gelden voor het bestrijden van onderwijsachterstanden inzetten in de kopklas.

Omschrijving

Veel brede scholen kennen een verlengde schooldag, waarbij leerlingen op één of meer schooldagen na de reguliere schooltijd activiteiten kunnen ondernemen. Per semester kunnen zij intekenen op activiteiten. Die activiteiten variëren van circus en koken tot beeldende vorming en voetbal. Taalontwikkeling wordt vaak verbonden met deze activiteiten. De brede scholen vinden we vooral in wijken met veel achterstanden.

Doel

Sommige VSD's hebben expliciet taalondersteuning als doel, maar meestal zijn de doelen divers. Het gaat dan bijvoorbeeld ook om: kinderen in aanraking brengen met kunst en cultuur en/of sport, het ondersteunen van sociale vaardigheden of het zinvol besteden van vrije tijd. De achterliggende gedachte is dat kinderen hierdoor in aanraking komen met werelden die ze van huis uit niet kennen en dat dat gunstig is voor hun (taal)ontwikkeling.

Doelgroep

De VSD vindt meestal plaats op scholen in wijken met veel achterstand. De doelgroep bestaat doorgaans uit alle leerlingen op één school in de betreffende wijk. De leerlingen nemen op vrijwillige basis deel. Sommige scholen organiseren activiteiten voor alle leeftijdsgroepen, andere hebben een VSD voor de midden- en bovenbouw. Er zijn ook wijkgebonden VSD's, dus voor alle leerlingen van de scholen in een bepaalde wijk.

Gemiddeld genomen doet meer dan de helft van de leerlingen van een school mee aan bredeschoolactiviteiten. Als leerlingen meedoen, dan doen ze dat gemiddeld ongeveer één keer per week. Op sommige scholen nemen leerlingen gemiddeld vier keer per week aan een activiteit deel, op andere is dat nog geen twee keer per schooljaar.¹²

Varianten

Het aantal activiteiten en de duur en frequentie waarin deze worden aangeboden, variëren. Er zijn ook vormen van extra leertijd die door aparte stichtingen worden georganiseerd. Enkele voorbeelden zijn:

- Playing for Succes in een groot aantal steden: een naschools programma van 10 tot 12 weken, 1 middag per week, 2 à 3 uur, gericht op leerlingen tussen 9 en 14 jaar die om sociaal-emotionele redenen niet de prestaties leveren die op school van ze verwacht worden.¹³
- De Talentenschool in Amsterdam: Kinderen in Amsterdam tussen 6 en 13 jaar met taal- en/of leervragen krijgen na schooltijd 15 lessen van 1,5 uur per week.
- Exclusief gericht op sport: Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds in achterstandswijken¹⁴

Gemeenten en de VSD

Verlengde schooldagen op brede scholen in achterstandswijken kunnen deel uitmaken van het goab, zij worden dan deels door de schoolbesturen en deels door de gemeente bekostigd. Sommige gemeenten subsidiëren activiteiten van Playing for Succes.

¹² Kruiter, J. (2013). *De brede school in een veranderend tijdsgewricht. Uitkomsten landelijke effectmeting 2009-2013*. Utrecht: Oberon, ITS en Sardes

¹³ <https://www.playingforsuccess.nl/over-playing-for-success/>

¹⁴ <https://www.cruyff-foundation.org/over-de-cruyff-foundation/voor-wie> en <https://krajicek.nl/playgrounds/>

Intensieve leertijdverlenging

We kennen in Nederland, met name in de grote steden, een aantal vormen van leertijdverlenging die veel verder gaan dan de verlengde schooldag, omdat de onderwijstijd met een flink aantal uren wordt uitgebreid. Ook is deelname verplicht (dat is dan afgestemd met de inspectie) en/of leggen leerlingen zich voor langere tijd vast. Dit noemen we intensieve leertijdverlenging. Voorbeelden hiervan zijn: Leertijdverlenging Rotterdam, Leerkansenprofiel in Den Haag (LKP) en de Brede School Academie (BSA) in Utrecht, Tiel, Zaanstad en Schiedam.

Omschrijving

Onder intensieve leertijdverlenging verstaan we het substantieel uitbreiden van de onderwijstijd voor alle of voor een deel van de leerlingen. Leerlingen krijgen wekelijks extra uren onderwijstijd gedurende langere tijd, gericht op taalontwikkeling. Een belangrijk element is het vergaren van kennis van de wereld en het aanleren van een onderzoekende houding. Intensieve leertijdverlenging wordt gegeven door basisschoolleerkrachten, al dan niet in combinatie met vakdocenten.

Doel

Het doel van intensieve leertijdverlenging is het verminderen van taal-/onderwijsachterstand. Het op hogere onderwijsniveaus uitstromen kan ook een doel zijn, evenals het bijbrengen van een onderzoekende, kritische houding, het leerlingen in aanraking brengen met zaken die zij van huis uit niet kennen (kunst & cultuur, sport, natuur & milieu) en het verbeteren van sociale vaardigheden.

Doelgroep

De doelgroep is verschillend per variant. LKP Den Haag en leertijdverlenging Rotterdam zijn bijvoorbeeld verplicht voor alle leerlingen op de deelnemende scholen met veel achterstandsleerlingen. De BSA is bestemd voor leerlingen met leerpotentieel uit groep 6, 7 en 8 op scholen met veel achterstanden. Deze kinderen (en hun ouders) moeten zeer gemotiveerd zijn, want leerlingen en hun ouders leggen zich in groep 6 vast voor deelname gedurende drie schooljaren.

Varianten

Leertijdverlenging Rotterdam en LKP zijn beide schoolgebonden. Alle leerlingen op de deelnemende scholen krijgen zes uur per week extra les gedurende de gehele basisschoolperiode. Leerlingen die deelnemen aan de BSA krijgen 2,5 - 3 uur per week extra les. De BSA is schooloverstijgend, dus bestemd voor leerlingen van meerdere scholen.

Gemeenten

De financiering gebeurt door de gemeente, meestal samen met schoolbesturen. De doelen en voorwaarden voor deelname worden dikwijls door de gemeente in samenspraak met de schoolbesturen vastgesteld.

Zomerscholen

Omschrijving

Gedurende één of meer weken in de zomervakantie (of soms tijdens een andere schoolvakantie) krijgen leerlingen met (een risico op) onderwijsachterstand extra onderwijstijd. De meeste zomerscholen combineren educatieve activiteiten met recreatieve onderdelen, bijvoorbeeld uitstapjes, zodat leerlingen authentieke leersituaties krijgen aangeboden. Doorgaans werken er bevoegde leerkrachten op de zomerschool, aangevuld met vakdocenten, pabo-studenten en vrijwilligers.

Doel

Het belangrijkste doel van de zomerschool is extra onderwijsondersteuning. Het gaat meestal om taal, maar ook rekenen kan aan de orde komen. De zomerschool kan een middel zijn om hiaten weg te werken en/of om het taalniveau op peil te houden tijdens de vakanties. De zomerscholen hebben vaak nog andere doelen, zoals kennis van de wereld vergroten en sociaal-emotionele vaardigheden versterken. Ook kan het gaan om een zinvolle besteding van de vrije tijd.

Doelgroep

Leerlingen in de basisschoolleeftijd met een onderwijsachterstand of het risico daarop.¹⁵

Varianten

Er zijn veel variaties in zomerscholen: in doelgroep, duur, intensiteit en programma. Sommige duren een of twee weken, andere worden gedurende zes weken georganiseerd. Er zijn zomerscholen op vier en op vijf dagen per week, soms hele dagen, bij andere zomerscholen halve dagen. De zomerscholen zijn vrijwel altijd bovenschools georganiseerd. Zomerscholen zijn nogal eens ondergebracht in een aparte stichting.

Gemeenten

Zomerscholen worden bekostigd door gemeenten en schoolbesturen, maar ook door sponsors, fondsen en het bedrijfsleven.

Weekendscholen

Omschrijving

Leerlingen gaan in het weekend naar 'school' en komen daar in aanraking met leefwerelden en beroepen die zij nog niet kennen. Zij gaan drie jaar lang, meestal op zondag, naar de weekendschool waar zij kennis maken met professionals en hun uiteenlopende vakgebieden. Niet op alle weekendscholen werken groepsleerkrachten, dikwijls zijn er gastdocenten/externen die iets over hun beroep komen vertellen. Ook zijn er veel excursies.

Doel

Het doel van de weekendschool is kinderen een breder perspectief op hun toekomst bieden. De meeste weekendscholen besteden aandacht aan het verkennen van beroepen, maar er zijn ook scholen waar bijvoorbeeld sociale vaardigheden of taal centraal staan.

Doelgroep

De doelgroep voor de weekendschool vormen kinderen tussen de 10 en 15 jaar. Deelname is op vrijwillige basis, maar kinderen moeten zich wel vastleggen voor drie jaar.

Varianten

De bekendste weekendschool is de IMC-weekendschool. Deze weekendscholen zijn gestart op particulier initiatief. Weekendscholen variëren, evenals zomerscholen, in organisatie, inhoud en intensiteit, maar de invulling en opzet komen wel vaak in grote lijnen overeen met die van de IMC-weekendscholen. De weekendscholen zijn altijd bovenschools georganiseerd. Meestal is de weekendschool ondergebracht in een aparte stichting (IMC, Petje Af, KinderAcademie).

¹⁵ Er zijn ook zomerscholen in het voortgezet onderwijs. Deze richten zich op het tegengaan van dreigend zittenblijven: <https://www.zomerscholenvo.nl/over/actueel/>

Gemeenten

Gemeenten en schoolbesturen betalen mee, maar het bedrijfsleven, sponsors en fondsen vormen ook belangrijke financiers.

2. Wat kost het?

In deze paragraaf geven we informatie over de verschillende kosten die gemoeid zijn met de in paragraaf 1 beschreven interventies en de bedragen die gemeenten momenteel uitgeven aan de interventies. Die informatie is gebaseerd op een landelijk inventarisatie¹⁶ en aangevuld met bij Sardes aanwezige kennis over de diverse voorzieningen. Ook zijn andere bronnen gebruikt.¹⁷

Kostensoorten

De grootste kostenpost bij alle interventies vormen de personeelskosten. Alle voorzieningen, met uitzondering van de weekendschool, worden in ieder geval verzorgd door bevoegde basisschoolleerkrachten.

De leerkracht

Het bruto jaarsalaris voor een fulltime ervaren leerkracht bedraagt in 2018-2019 ongeveer € 65.000,. Inclusief werkgeverslasten gaat het om een bedrag van ongeveer € 86.000,-¹⁸

Voor de voltijdse voorzieningen geldt het fulltime salaris als personeelskosten, eventueel aangevuld met een onderwijsassistent. Voor de deeltijdvoorzieningen gelden de personeelskosten naar rato van het aantal uur dat deze plaatsvinden, opgehoogd met tijd voor overleg en afstemming.

Extra personeel

- Sommige schakelklassen zetten naast de leerkracht ook onderwijsassistenten in.
- De verlengde schooldag, de zomerschool en weekendschool maken dikwijls gebruik van vakdocenten.
- In de kopklas geven ook VO-docenten les.

Coördinatie

Veel gemeenten hebben de coördinatie van de interventies in het basisonderwijs, met name de schakelklassen en de zomerschool, uitbesteed. Soms is een onderwijsadviesdienst hiervoor verantwoordelijk, soms één van de schoolbesturen. Coördinatie-uren worden meestal geheel door de gemeente betaald en variëren al naar gelang de omvang van de interventie.

Materiële kosten

Naast de personele kosten is er ook budget nodig voor huisvesting, meubilair, materialen en uitstapjes.

Overige kosten

- Deskundigheidsbevordering
- Intervisie
- Monitor en evaluatie

¹⁶ Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

¹⁷ <https://www.poraad.nl/ledenondersteuning/toolboxen/financien/werkgeverslasten-primair-onderwijs>

¹⁸ <https://www.poraad.nl/ledenondersteuning/toolboxen/financien/werkgeverslasten-primair-onderwijs>

Goab-bijdragen aan de interventies per schooljaar

In onderstaande tabel geven we aan welke bedragen gemeenten jaarlijks bijdragen aan de in paragraaf 1 beschreven interventies. Het gaat hier om gemiddelden van de bedragen die de gemeenten opgaven in de eerdergenoemde landelijke inventarisatie.¹⁹ Er is nogal wat onderlinge variatie gevonden, dus het gaat hier nadrukkelijk om een indicatie per voorziening.

De jaarlijks terugkerende kosten voor de interventies betreffen: personeelslasten, huisvesting, materialen, uitstapjes, coördinatie, intervisie, monitor en evaluatie. Meubilair en de aanschaf van methoden, boeken en dergelijke staan niet jaarlijks op de begroting.

De gemeenten hanteren verschillende constructies. Zo komt het bijvoorbeeld vaak voor dat de gemeente het grootste deel van de personeelskosten betaalt. Schoolbesturen betalen voor een kleiner deel mee aan personeelskosten en nemen vooral huisvesting, materialen en andere materiële kosten voor hun rekening. Ook komt het voor dat gemeenten een bedrag per leerling betalen. Onderstaande bedragen zijn een voorzichtige richtlijn. Er zijn grote verschillen per gemeente en voorziening.

Voorziening	Aantal leerlingen	Gemiddeld subsidiebedrag uit goab	Gemiddeld goab-bedrag per leerling
Voltijd schakelklas	Gemiddeld 12	€ 60.500 per groep	€ 5.000
Deeltijd (ca. 15 uur)	Gemiddeld 12	€ 30.000 per groep	€ 2.500
Verlengde schooldag schakelklas	Gemiddeld 15	€ 18.000 per groep	€ 1.200
Kopklas	Gemiddeld 15	€ 50.000 per klas	€ 3.300
Verlengde schooldag ²⁰	Varieert, ongeveer 15 per activiteit	€ 6.700 per groep	€ 450
Intensieve OTV: LKP ²¹	Gemiddeld 15	€ 12.000 per groep,	€ 800
Intensieve OTV: BSA	Gemiddeld 14	€ 27.500 per groep,	€ 2.000
Zomerschool ²²			€ 600
Weekendschool ²³	Gemiddeld 15	€ 27.500 per groep	€ 1.800

¹⁹ Gemiddelden van de bedragen die de gemeenten opgaven in het onderzoek: Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruiter, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

Voor de BSA en LKP hebben we aanvullende informatie gebruikt. Over de gemeentelijke bijdrage aan de kosten voor leertijdverlenging in Rotterdam zijn geen financiële gegevens gevonden.

²⁰ Ouders betalen soms ook een bescheiden bijdrage.

²¹ Daarnaast betaalt de gemeente Den Haag tussen de 0.5 en 1.0 fte voor coördinatie (afhankelijk van het aantal LKP-leerlingen), is er aanvullend budget voor ouderparticipatie van 0,25 fte per school en € 2.000 euro per nieuw te starten groep.

²² Hoe groot de bijdrage uit de goab-middelen is, verschilt sterk per zomerschool. De antwoorden van de gemeenten variëren van 25.000 tot 650.000 euro. Dit heeft te maken met de grote variatie in de duur van de zomerschool (weken, dagen, uren) en het aantal leerlingen dat meedoet. Gemiddeld besteden gemeenten met een zomerschool 2,6% van het budget aan de zomerschool, met percentages die variëren tussen 1,2 en 6,7 procent. De zomerschool krijgt soms ook inkomsten uit ouderbijdragen (variërend van €15 tot € 100 euro per leerling).

²³ Wanneer gekozen wordt voor een geïntegreerde aanpak op een basisschool (dat wil zeggen: de weekendschool vindt plaats op één school en is afgestemd op de betreffende school) komen de kosten op ongeveer 21.000 euro voor twee schoolklassen. Een IMC-weekendschool kost ongeveer 150.000 euro voor 100 kinderen. KinderAcademie en Petje Af rekenen ongeveer 20.000 en 40.000 euro per groep. De gemeenten dragen hier vaak deels aan bij.

Welke interventie krijgt de meeste middelen uit het goab-budget?

Gemiddeld besteden gemeenten, na aftrek van de gemeentelijke middelen voor VE, verreweg het meeste geld aan de schakelklassen, gevolgd door de verlengde schooldag en kopklassen. Hoe kleiner de gemeente, hoe groter het percentage goab-budget dat aan de schakelklassen wordt besteed.²⁴ De middelgrote en kleinere gemeenten geven een groter percentage van het goab-budget uit aan onderwijstijdverlenging dan de grotere gemeenten, met uitzondering van de verlengde schooldag, want daar geven de vier grote steden relatief het hoogste percentage van het goab-budget aan uit. Gemeenten besteden naar verhouding het kleinste percentage goab-budget aan zomerscholen en weekendscholen.

3. Wat levert het op?

Rendement

Het zou natuurlijk mooi zijn als we exact weten welke variant van welke interventie het meeste rendement oplevert in termen van leerlingvorderingen, want dan is de keuze snel gemaakt. Helaas weten we dat niet. Het ontbreekt in Nederland ten eerste aan voldoende betrouwbaar onderzoek om überhaupt iets te kunnen zeggen over de opbrengsten op leerlingniveau van alle interventies. Daarnaast ontbreekt onderzoek dat vergelijkingen mogelijk maakt en om op basis waarvan uitspraken gedaan kunnen worden over het verschil in rendement tussen de verschillende interventies. Het uitvoeren van een dergelijk onderzoek is lastig zo niet onmogelijk, omdat er zoveel vormen zijn en per vorm vele variaties met verschillende doelen en aanpakken.

In de Verenigde Staten is wel onderzoek gedaan naar het rendement van verschillende vormen van onderwijstijdverlenging. Dat onderzoek laat positieve resultaten zien, maar die zijn niet zonder meer te vertalen naar de Nederlandse situatie. Dat heeft een aantal redenen. Ten eerste zijn de verschillen tussen kinderen van laag- en hoogopgeleide ouders in de VS vele malen groter dan in Nederland, waardoor extra maatregelen voor kinderen van laagopgeleide en migrantengezinnen in de VS sneller rendement opleveren. Ten tweede, en dat geldt vooral voor de zomerschool, kennen we in Nederland een aanzienlijk kortere zomervakantie dan in de VS. Er zijn lichte aanwijzingen dat er in Nederland ook sprake is van een 'summergap', een terugval in resultaat na de zomer, maar die is minder groot dan in de VS.

Dat wil niet zeggen dat er niets te vinden is over de meerwaarde van de interventies. We bespreken ze hieronder.

Meerwaarde van de interventies

Het CPB deed internationaal literatuuronderzoek naar effectieve interventies om onderwijsachterstanden weg te werken in het basisonderwijs en onderscheidde een aantal factoren die ertoe doen.²⁵ Ook de landelijke opbrengsten van de schakelklassen zijn vanaf de invoering in 2006 gedurende een aantal jaren gemeten. En tenslotte is in Den Haag en Utrecht onderzoek gedaan naar de effecten van intensieve leertijdverlenging. We bespreken de resultaten hiervan in deze paragraaf.

²⁴ Een schakelklas kost in een kleine gemeente immers hetzelfde als in een grote gemeente, dus doet een groter beroep op een relatief kleiner goab-budget. De G4 besteden 5,6%, de G33 11,4% en de G86 15% van het totale goab-budget aan schakelklassen.

²⁵ <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-6juni2018-Effectieve-interventies-leerachterstanden-in-het-primair-onderwijs.pdf>

Effectieve interventies volgens CPB

De belangrijkste factoren binnen interventies die tot rendement bij onder- en laagpresterende leerlingen leiden, zijn de volgende.

1. Docenten

- Een goede docent voor de klas. In de VS blijkt het voor scholen met veel achterstandsleerlingen moeilijker om goede docenten aan te trekken, waardoor er een grotere variatie in kwaliteit in het docententeam is op deze scholen.
- Het aantal jaren ervaring van de docent is vooral de eerste drie jaar dat iemand na het afstuderen voor de klas staat een relevante factor.
- Coaching van beginnende docenten is effectief om een hoger rendement te behalen.
- Niet te veel wisselen van leerjaar is met name voor beginnende docenten van belang.
- Een niet te grote klas voor beginnende leraren.
- Interactie leerling – docent, dus interactievaardigheden van de docente hebben invloed op leerprestaties (sensitief, responsief).

2. Extra lessen

- Effectieve lessen en lesmethoden.
- Een half jaar lang het dubbele aantal lessen in het betreffende vak voor leerlingen met een achterstand als gevolg van achtergrondkenmerken. Hoe groter de achterstand des te meer rendement. Het gaat om reguliere lesmethoden die door maatwerk gericht zijn op de exacte achterstand van het kind.
- Extra leesles heeft ook effect op rekenvaardigheden.
- Voor kinderen met een bescheiden leerachterstand kan extra les averechts werken door zelfstigmatisering. Dat wil zeggen dat deze kinderen denken dat zij veel minder goed kunnen leren dan kinderen die niet in aanmerking komen voor een extra programma.
- Extra lessen zijn alleen effectief als er maatwerk wordt geleverd en de programma's kwaliteit hebben.

3. Onderwijsassistenten

- Onderwijsassistenten met onderwijsinhoudelijke taken kunnen de leesvaardigheid van kinderen van middelbaar en laagopgeleide ouders verhogen.
- Onderwijsassistenten die worden ingezet voor niet-onderwijsinhoudelijke taken verhogen de leerprestaties niet.

4. Klassenverkleining

- Een kleine klas heeft (tijdelijk) een positief effect op leerprestaties, met name voor kinderen uit achterstandssituaties.
- Vooral bij ervaren docenten hebben leerlingen baat bij klassenverkleining.

Ander internationaal onderzoek naar opbrengsten

In een reviewstudie van internationaal onderzoek komt naar voren dat een langere schooldag niet automatisch tot hogere leerprestaties leidt. Veel hangt af van een effectieve benutting van de

leertijd, van een goed programma en niet in de laatste plaats van goede leerkrachten.²⁶ Dat is dus in lijn met de resultaten van de CPB-studie die we hierboven beschreven.

In een andere reviewstudie blijkt dat: de aansluiting van de naschoolse activiteiten bij het reguliere onderwijs, gekwalificeerde begeleiders, een individuele benadering en hoge motivatie van leerlingen een hogere kans geven op rendement.²⁷

Landelijk effectonderzoek schakelklassen

Bij de landelijke start van de schakelklassen in 2006 is gedurende twee jaar landelijk effectonderzoek²⁸ uitgevoerd. Daaruit bleek dat schakelklassen eraan bijdragen dat leerlingen meer leerwinst boeken dan vergelijkbare leerlingen die niet in een schakelklas zaten, met name op het gebied van taal. De extra aandacht voor taal ging niet ten koste van het rekenniveau. Er zijn geen verschillen in rendemente gevonden die te maken hebben met: 1) de variant (voltijd, deeltijd, verlengde schooldag), 2) de groep waarin hij werd ingezet (onder-, midden- of bovenbouw), 3) het aantal ervaringsjaren van de schakelklasleerkracht en 4) het al dan niet hebben van taalbeleid in de school. Andere variabelen, zoals ouderbetrokkenheid, zijn in het onderzoek niet meegenomen.

De kopklas kreeg een aparte plaats toebedeeld in het landelijke effectonderzoek. Het is de meest succesvolle interventie in termen van opbrengsten gerelateerd aan doelen (niveau hoger uitstromen naar het voortgezet onderwijs). Vrijwel altijd levert het extra jaar onderwijs op dat leerlingen een niveau hoger kunnen instromen in het voortgezet onderwijs in vergelijking met een jaar eerder, het advies aan het einde van groep 8.

Onderzoek naar onderwijstijdverlenging in Nederland

Onderwijstijdverlenging is er in soorten en maten, van een verlengde schooldag op vrijwillige basis tot een (verplichte) uitbreiding van de leertijd met een flink aantal uur per week, zoals we hierboven zagen.

Voor de Brede School Academie is een effectmeting uitgevoerd die een positief effect laat zien op taalprestaties van de leerlingen.²⁹

De verlengde schooldagen, zomerscholen en weekendscholen in Nederland, kennen meestal wel een procesevaluatie en soms een meting van *ervaren* opbrengsten bij leerlingen, leerkrachten en ouders, maar zelden een meting van de opbrengsten op het niveau van leerlingresultaten.³⁰ De ervaringen van leerlingen, leerkrachten en ouders zijn doorgaans positief. Het op vrijwillige basis meedoen aan dergelijke vormen van leertijdverlenging laat kinderen op een andere manier leren. Zij ervaren daardoor meer plezier in leren. Ook zien leerkrachten en ouders dat kinderen die op taalgebied niet zo sterk zijn veel andere talenten hebben. Dat geeft kinderen succeservaringen en daardoor meer zelfvertrouwen.

²⁶ Smit, F., Driessen, G. & Kuijk, J. van (2015). *Variatie in schooltijd en onderwijskwaliteit. Een internationale literatuurstudie naar effecten van verschillende invullingen van de onderwijstijd op de onderwijskwaliteit*. Nijmegen: ITS.

²⁷ Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London & New York: Routledge.

²⁸ Mulder, L., Hoeven, A. van der, Vierke, H., Veen, I. van der, Elshof, D. (2009). *Inrichting en effecten van schakelklassen. Resultaten van het evaluatieonderzoek schakelklassen in het schooljaar 2007/08*. ITS: Nijmegen en SCO-Kohnstamm Instituut: Amsterdam.

²⁹ Zie bijvoorbeeld BSA Utrecht: Oberon (2013). Resultaatrapportage Brede School Academie Overvecht 2013. Utrecht.

³⁰ Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

Uit onderzoek naar het effect van brede scholen blijkt dat leerlingen zich sociaal-emotioneel beter ontwikkelen als ze vaker aan bredeschoolactiviteiten deelnemen. Ze gaan bijvoorbeeld beter om met medeleerlingen en de leerkracht. Leerlingen van brede scholen en leerlingen van controlescholen ontwikkelen zich op cognitief gebied gemiddeld in hetzelfde tempo. Het maakt voor hun vorderingen op cognitief gebied dus niet uit of ze op een brede school zitten of niet.³¹

Ouderbetrokkenheid

Voor alle interventies geldt dat de rol van de ouders van groot belang is voor een hoog rendement. Hiervoor verwijzen we naar een Factsheet ouderbetrokkenheid dat in het kader van goab-ondersteuning is samengesteld:

https://goab.eu/pathtoimg.php?image=Peuters/factsheet_ouderbetrokkenheid_def.pdf

Werkzame factoren

Welke interventie ook gekozen wordt, we kunnen een aantal factoren aanwijzen waarvan we zeker weten dat die effecten hebben bij leerlingen. Uit literatuur over effectief onderwijs en over onderwijstijdverlenging blijkt dat de volgende factoren – in samenhang – essentieel zijn bij het bevorderen van de taalontwikkeling van leerlingen.³² Bij de inrichting van een interventie door gemeenten en schoolbesturen is het raadzaam om onderstaande aspecten als checklist te gebruiken en zoveel mogelijk factoren te borgen in de opzet van de interventie.

Inhoudelijke focus

- Woordenschat
- Mondelinge taalvaardigheid
- Begrijpend lezen
- Recreatief lezen/leesbevordering

Werkvormen

- Thema's en projecten
- Gespreksvormen in kleine groepjes en in kringgesprekken
- Samenwerkend leren
- Educatieve uitstapjes als verbinding tussen binnen- en buitenschools leren

Opbrengstgerichte houding van de leerkracht

- Doelen: wat moeten leerlingen leren.
- Organisatie: hoe denk ik dat dit het best georganiseerd kan worden?
- Bronnen: waar baseer ik dat op?
- Evaluatie: hoe kom ik aan bewijs dat het werkt?

De lat hoog leggen

- Leerlingen uitdagen en doelen stellen die net binnen het bereik van de leerling liggen.
- Hoge verwachtingen

³¹ Kruijer, J. (2013). *De brede school in een veranderend tijdsgewricht. Uitkomsten landelijke effectmeting 2009-2013*. Utrecht: Oberon, ITS en Sardes.

³² Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London & New York: Routledge.

Smit, F., Driessen, G. & Kuijk, J. van (2015). *Variatie in schooltijd en onderwijskwaliteit. Een internationale literatuurstudie naar effecten van verschillende invullingen van de onderwijstijd op de onderwijskwaliteit*. Nijmegen: ITS.

Ouders

- Betrek ouders, bij voorkeur in de vorm van een educatief en pedagogisch partnerschap

Doelen

- Cognitieve doelen: taal
- Sociaal-emotionele doelen: plezier in leren, zelfvertrouwen van leerlingen vergroten, motivatie verhogen, samenwerken

Inbedding en doorgaande lijn

- De interventie maakt onderdeel uit van een samenhangend palet aan maatregelen die de school neemt om de taalontwikkeling van leerlingen te stimuleren.
- Er is een doelgericht taalbeleid voor de hele school.
- Een leerkracht met taalexpertise heeft taakuren voor taalbeleid en zorgt voor deskundigheid bij de leerkrachten.

Als de interventie plaatsvindt naast het reguliere programma:

- Een stevige verbinding tussen het reguliere en het extra programma
- Goede overdracht tussen de reguliere en de andere professionals

DEEL 2

In dit deel van de brochure gaan we in op de keuzes die gemeenten en schoolbesturen kunnen maken.

4. Uitgangspunten bij het bepalen van de interventie

Als een gemeente met de schoolbesturen gaat overleggen over in te zetten interventies vanuit het goab-budget, blijkt dat er soms al (sterke) voorkeuren kunnen bestaan bij partijen. Het is dan goed om allereerst met elkaar een aantal uitgangspunten vast te stellen, zodat daarna een onderbouwde keuze gemaakt kan worden, passend bij de lokale situatie. De factoren die een rol spelen bij het bepalen van de uitgangspunten, bespreken we hieronder.

A. Beschikbare budget

Wat is het beschikbare budget, zowel vanuit de gemeente als van de schoolbesturen? De scholen kunnen bijvoorbeeld bijdragen door een lokaal ter beschikking te stellen, leermiddelen, deskundigheidsbevordering, maar ook door deels de leerkracht te betalen uit de formatie. Het kan het lonend zijn om te kijken wat er in naburige gemeenten beschikbaar is aan interventies en te bespreken of voorzieningen kunnen worden gedeeld, gezamenlijk opgezet of ondergebracht kunnen worden bij een gezamenlijk op te zetten stichting. Dat scheelt in de kosten.

B. Aansluiting op bestaande interventies en aanbod basisscholen

Welke maatregelen zijn er al in de gemeente voor basisschoolleerlingen met een (risico op een) achterstand en hoe functioneren deze? In gemeenten waar een schakelklas is, kan een zomerschool bijvoorbeeld een goede aanvulling zijn om kinderen ook in de zomer een extra duwtje in de rug te geven. Het is dan wel zaak om na te denken over de wijze van aansluiting tussen de verschillende voorzieningen. Het mooiste is als er zowel intensieve als minder intensieve interventies beschikbaar zijn, zodat er voor elke doelgroepleerling extra ondersteuning is. Sommige leerlingen zijn gebaat bij enkele uren per week extra aandacht gedurende een schooljaar, zoals de verlengde schooldag. Andere leerlingen hebben 'zwaardere' ondersteuning nodig, bijvoorbeeld een jaar extra onderwijstijd, zoals de kopklas of intensieve leertijdverlenging. In de praktijk kunnen alleen de grote gemeenten dit realiseren, gezien het beschikbare budget en de aantallen doelgroepleerlingen.

C. Commitment bij alle partijen

Als een keuze gemaakt is waar gemeente en schoolbesturen achter staan, is het essentieel dat ook scholen, leerlingen en ouders betrokken worden in het keuzeprocess. Het is immers niet de bedoeling dat een voorziening wordt ingericht waar vervolgens geen belangstelling voor is, omdat leerkrachten niet doorverwijzen en leerlingen en ouders er moeite mee hebben. De schoolbesturen kan gevraagd worden om onder hun directeuren te peilen welke behoeften er leven. Een directeur kan vervolgens in de MR bespreken wat voor de betreffende school een goede interventie zou zijn. De directeur neemt uiteraard ook de wensen van ouders mee.

D. Duurzaamheid

De keuze voor een interventie hangt samen met de verwachting over de duurzaamheid. Hoe waarschijnlijk is het dat de scholen de interventie voor langere tijd kunnen inzetten? Als dat onzeker is, kan beter een pragmatische keuze gemaakt worden voor een schooloverstijgende interventie die relatief snel staat, dan voor een vorm die om aanpassing van een schoolorganisatie vraagt. Een

weekendschool is bijvoorbeeld wat eenvoudiger te realiseren dan intensieve leertijdverlenging, omdat het minder consequenties heeft voor de organisatie op een school.

E. Verdeling middelen

Het komt voor dat schoolbesturen het gemeentelijke budget voor oab³³ naar rato op basis van het aantal doelgroepkinderen willen verdelen. Dat lijkt misschien een rechtvaardige optie, maar in het geval van extra voorzieningen is dat niet verstandig. Afhankelijk van het beschikbare budget is een keuze voor wijkgebonden of gemeentebrede voorzieningen dan een betere optie. Bij sommige interventies, zoals de schakelklassen, is het goed te verdedigen om de scholen die te maken hebben met de zwaarste problematiek een plan te laten indienen voor een schakelklas. Het dashboard van het CBS dat OCW liet ontwikkelen, geeft een goede indicatie.³⁴

5. Welke interventie?

Nadat globaal vastgesteld is hoeveel budget er beschikbaar is, waar de interventies een aanvulling op moeten vormen, welke wensen er leven bij schoolbesturen, scholen en ouders en hoe lang de interventie gecontinueerd kan worden, kunnen gemeente en schoolbesturen een keuze maken voor een specifieke interventie.

Om tot die keuze te komen, moet een aantal vragen beantwoord worden:

1. Wat wil men bereiken (doelen)?
2. Voor welke leerlingen is de interventie bestemd (doelgroep)?
3. Hoe lang moet de interventie duren en hoe intensief moet hij zijn?
4. Welk programma is geschikt?
5. Wie geven er les?
6. Welke organisatievorm is haalbaar?

Het verdient aanbeveling om ook een eventuele monitor in het keuzeprocess te betrekken. Met andere woorden: hoe wil men straks bepalen of de doelen zijn bereikt?

Aan de hand van de eerder beschreven interventies geven we de keuze-opties bij elke vraag hieronder weer en beschrijven we de huidige stand van zaken.³⁵ Het is raadzaam om te starten met het bepalen van de doelen en de doelgroep. De andere aspecten kunnen in willekeurige volgorde worden besproken.

1. Doelen

Het eerste dat aan de orde is, is de vraag: wat wil je bereiken met de interventie? Gaat het exclusief om het inhalen van taalachterstand of om onderwijsachterstand in het algemeen? Of is het vooral belangrijk dat leerlingen in aanraking komen met werelden waar zij van huis uit niet vanzelfsprekend mee in aanraking komen? Zijn doelen op het gebied van sociale vaardigheden van belang? Is het

³³ dat over blijft naast VE

³⁴ https://dashboards.cbs.nl/v1/onderwijskansen_180543/

³⁵ Gebaseerd op: Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

belangrijk om kinderen een zinvolle vrijetijdsbesteding te geven? Of gaat het erom de kennis van de wereld te vergroten, een belangrijke voorwaarde voor begrijpend lezen en de zaakvakken?

De verschillende interventies hebben alle tot doel: het verminderen van onderwijsachterstand. Ook hebben zij allemaal nevendoelen op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling, zoals: plezier in leren vergroten, meer zelfvertrouwen, beter samenwerken. Maar er zijn ook verschillende andere en/of meer specifieke doelen. Dat zijn:

- Verminderen taalachterstand
- Kennis van de wereld vergroten
- In aanraking komen met andere gebieden (sport, cultuur)
- Zinvolle vrijetijdsbesteding
- Beroepsoriëntatie
- Overgang VO verbeteren

In onderstaand schema geven we per interventie de twee belangrijkste doelen aan. Het verminderen van onderwijsachterstanden en het vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden hebben we niet opgenomen in het schema, omdat die voor alle interventies gelden, zoals hierboven aangegeven.

Doel→ Variant↓	Verminderen taalachter- stand ³⁶	Kennis van de wereld vergroten	In aanraking met andere gebieden (cultuur, sport)	Zinvolle vrijetijds- besteding	Beroeps- oriëntatie	Overgang VO verbeteren
Schakelklas	X	X				
Kopklas	X					X
Verlengde schooldag			X	X		
Intensieve leertijdverlenging	X	X				
Zomerschool	X	X		(X)		
Weekendschool		X			X	

Welke doelen je ook kiest, probeer zo concreet mogelijk te omschrijven wat de interventie moet opleveren, zodat een monitor/verantwoording van de resultaten daaraan gekoppeld kan worden.

2. Doelgroep

Bij het maken van een keuze kan het gaan om:

- Alle kinderen met een (risico op) achterstand
- Selecte groep leerlingen (alleen taalachterstand, alleen rekenachterstand, onderpresteerders, laagpresteerders, nieuwkomers)

³⁶ Dat is een wettelijke eis voor de besteding van middelen uit het goab-budget, dus zou altijd een belangrijk doel moeten zijn.

Voorts kan besloten worden dat de interventie bestemd is voor leerlingen op:

- Alle scholen in de gemeente
- Alle scholen die van het Rijk middelen krijgen om onderwijsachterstanden te verminderen.
- De scholen in de gemeente die van het Rijk de meeste middelen krijgen om onderwijsachterstanden te verminderen
- De scholen in de achterstandswijken in de gemeente

Gaat het om een interventie waar in principe alle doelgroepleerlingen aan mee kunnen doen of is de interventie gericht op een specifieke groep? In dat laatste geval is een selectie van leerlingen aan de orde. Scholen kiezen vaak, vanuit de gedachte dat de middelen eerlijk verdeeld moeten worden, voor een interventie die toegankelijk is voor alle leerlingen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de verlengde schooldag waar alle leerlingen op de deelnemende scholen voor kunnen intekenen. Ook voor de weekendschool en zomerschool vindt meestal geen selectie plaats, alleen als het aantal aanmeldingen het aantal plaatsen overschrijdt. Dan wordt gekeken naar een hoge motivatie, de volgorde van aanmelding of krijgen kinderen voorrang die nog niet eerder hebben meegedaan. Voor intensieve leertijdverlenging zoals de brede school Rotterdam en het Leerkansenprofiel vindt geen selectie van leerlingen plaats, wel van scholen. De scholen met de grootste achterstanden voeren het in en het is bestemd voor alle leerlingen op die scholen.

Voor een gerichte inzet voor een specifieke groep is een interventie waarbij leerlingen geselecteerd worden meer voor de hand liggend. Voor de schakelklas, de kopklas en de Brede School Academie geldt een selectie, omdat deze een specifiek doel voor ogen hebben, namelijk: kinderen die onder hun niveau presteren als gevolg van een taalachterstand op hun eigen niveau laten presteren.

Of het nu om alle leerlingen van een school met 'achterstandsmiddelen' gaat of een selecte groep binnen die school, er kan in beide gevallen gekozen worden voor vrijwillige of verplichte deelname. Vaak is er na de eerste selectie een vrijwillige keuze voor leerlingen en ouders om mee te doen, maar eenmaal gekozen legt de leerling zich vast voor deelname. Zo worden bij de schakelklas en kopklas leerlingen geselecteerd en is het aan de ouders en leerlingen om er al dan geen gebruik van te maken. Als ze kiezen voor deelname geldt dat voor een heel schooljaar. Bij intensieve leertijdverlening in de vorm van de Brede School Academie worden leerlingen geselecteerd en leggen zij zich voor drie jaar vast. Dat laatste – verplichte deelname voor drie jaar - geldt ook voor veel weekendscholen.

De verplichting tot deelname gedurende een langere tijd levert overigens zelden problemen op, mede omdat bij de selectie sterk gelet wordt op de motivatie van leerlingen (en ouders).

Tenslotte: de verschillende interventies zijn over het algemeen niet bestemd voor leerlingen met een specifieke ondersteuningsbehoefte, bijvoorbeeld als gevolg van gedragsproblemen. Voor deze kinderen zijn andere passende maatregelen nodig.

Doelgroep→ Variant↓	Alle leerlingen	Selectie door de school	Verplichting tot deelname na akkoord leerling / ouders	Vrijwillige deelname per periode
Schakelklas		X	X	
Kopklas		X		
Verlengde schooldag	X			X
Intensieve leertijdverlenging	X (Rotterdam, Den Haag)	X (Brede School Academie)	X	
Zomerschool	X		X	
Weekendschool	X		X	

3. Duur en intensiteit

De interventies kunnen behoorlijk van elkaar verschillen in duur:

- Meerdere schooljaren
- Een schooljaar
- Deel van een schooljaar

Ook de intensiteit wisselt sterk:

- Elke dag
- Elke week
- Tijdens de vakantie/weekenden

De keuzes die gemeente en schoolbesturen maken over de duur en intensiteit, hangen af van de eerder vastgestelde uitgangspunten: beschikbare budget, wat is er al in een gemeente, welke doelen wil men bereiken, wat zijn de wensen en mogelijkheden van scholen, leerlingen en ouders.

Variant	Duur	Intensiteit
Schakelklas / kopklas	Heel schooljaar	Deeltijd: bijvoorbeeld minstens 8 uur per week tijdens reguliere schooltijd ³⁷ Voltijd: hele week apart tijdens reguliere schooltijd VSD-schakelklas: minimaal 2 uur per week extra tijd
Verlengde schooldag	Hele basisschoolperiode, soms vanaf groep 3, Soms hele schooljaar, soms een deel van het schooljaar, meestal onderverdeeld in semesters	Ongeveer 2 uur per week (maar niet elke leerling doet altijd mee)
Intensieve leertijdverlenging	Den Haag en Rotterdam: gehele basisschoolperiode Brede School Academie: groepen 6, 7 en 8	Zes uur per week extra 2,5 - 3 uur per week
Zomerschool	1-6 weken per schooljaar	Halve of hele dagen
Weekendschool	20 – 40 weekenden per jaar	Vier uur per dag (zaterdag of zondag)

³⁷ Voorheen was wettelijk vastgelegd hoeveel uur een deeltijdschakelklas plaats moest vinden, nu niet meer.

4. Programma

Wat krijgen de leerlingen aangeboden:

- Zelfde als regulier (intensiever, herhaling)
- Ander programma (kennismaken beroepen, excursies)

Alle voorzieningen, met uitzondering van de weekendschool, besteden veel aandacht aan taal. Het merendeel van de schakelklassen en kopklassen gebruikt methodes, meestal een reguliere methode, aangevuld met extra materialen. Sommige bovenschoolse voorzieningen, zoals de zomerscholen, hebben een eigen curriculum dat ontwikkeld is door professionele curriculumontwikkelaars en/of door leerkrachten zelf. Het aanbod van de weekendscholen bestaat doorgaans uit beroepsoriëntatie en er worden veel excursies ondernomen.

Variant	
Schakelklas	Bij schoolgebonden schakelklas zelfde programma en methode als regulier Bij schooloverstijgende schakelklas andere methode, zelfde taaldoelen
Kopklas	Deels herhaling programma groep 8, deels vooruitlopend op vo
Verlengde schooldag	Ander programma dan regulier, meer aandacht voor niet-cognitieve leergebieden
Intensieve leertijdverlenging	Ander programma, zelfde taaldoelen
Zomerschool	Ander programma, meer aandacht voor niet-cognitieve leergebieden
Weekendschool	Ander programma, veel nadruk op beroepsoriëntatie

5. Beroepskrachten

Welke professionals geven les? Het kan gaan om:

- Groepsleerkrachten basisonderwijs
- Docenten voortgezet onderwijs
- Vakdocenten
- Vrijwilligers
- Ouders

Variant	Leerkracht po	Onderwijs-assistent	Docent vo	Vakdocent	Vrijwilligers	Ouders
Schakelklas	X	X				
Kopklas	X		X	X		
Verlengde schooldag				X	X	
Intensieve leertijdverlenging	X			X		
Zomerschool	X		X	X	X	
Weekendschool				X	X	

Het onderwijs in de schakelklassen en de intensieve leertijdverlenging wordt vrijwel altijd gegeven door groepsleerkrachten, dus reguliere leerkrachten basisonderwijs. De schakelklassen worden in Nederlandse gemeenten in een enkel geval (ook) door een onderwijsassistent uitgevoerd. In de kopklassen staat altijd een groepsleerkracht (groep 8), aangevuld met vakleerkrachten en/of

docenten uit het voortgezet onderwijs. Bij VSD-projecten werken voornamelijk groepsleerkrachten, maar ook vakdocenten voor sport, kunst en cultuur, sociale vaardigheden. Deze worden dikwijls ingehuurd bij een intermediaire (gemeentelijke of provinciale) organisatie, maar het kunnen ook zzp'ers zijn. De weekendscholen zetten vooral gastdocenten in, mensen uit verschillende beroepsgroepen. De zomerschool kent een diversiteit aan uitvoerders: basisschoolleerkrachten, docenten VO, Pabo-studenten en externen.

Professionals worden nogal eens geselecteerd op basis van specifieke competenties. Dan gaat het om: expertise op het gebied van taalonderwijs (schakelklas), communicatieve vaardigheden (kopklas en weekendschool), vakinhoudelijke expertise (zomerschool) of alle drie (intensieve leertijdverlenging).

6. Schoolgebonden of schooloverstijgend

- Schoolgebonden
- Bovenschools (wijkbreed, gemeentebreed, bestuursbreed)

Alle interventies kunnen in principe ingericht worden voor de leerlingen van één school, maar sommige interventies hebben een strikt afgebakende en daardoor kleine doelgroep (kopklas, Brede School Academie). Dan zijn er niet genoeg leerlingen voor een schoolgebonden voorzieningen en wordt deze bovenschools georganiseerd. De VSD is meestal schoolgebonden, bij de schakelklassen is in Nederland de helft schoolgebonden.

De keuze voor de organisatievorm hangt samen met het beschikbare budget en de omvang van de beoogde doelgroep, maar er zijn ook inhoudelijke argumenten om voor schoolgebonden of schooloverstijgend te kiezen. Die staan hieronder.

Voordelen schoolgebonden

- Er gaat minder tijd verloren als leerlingen niet naar een andere locatie hoeven.
- De overdracht tussen de groepsleerkracht en de andere professional gaat gemakkelijker.
- De leerlingen kennen elkaar, dus er hoeft minder tijd besteed te worden aan groepsvorming.
- Aanpak en methoden kunnen gemakkelijker aansluiten.

Voordelen schooloverstijgend

- Meer scholen kunnen ervan profiteren
- Minder afhankelijk van aanwezigheid van voldoende doelgroepkinderen op één school
- Kinderen van verschillende scholen leren elkaar kennen (cohesie in een wijk)

7. Evaluatie en monitor

Uiteraard maken de gemeente en schoolbesturen afspraken over evaluatie en monitoring. We onderscheiden:

- Verantwoording subsidies
- Monitoren van de opbrengsten

Veel gemeenten vinden de wijze van evaluatie een verbeterpunt. Zij vinden vaak dat zij te weinig zicht hebben op de opbrengsten van de interventies.³⁸ Het is van belang om bij de start al na te denken over de wijze van evalueren. Het formuleren van concrete en realistische doelen, passend bij de goab-doelen, zijn het uitgangspunt. Daarna wordt vastgesteld: wie gaat welke gegevens verzamelen, bij wie en hoe vaak? Welk budget is beschikbaar voor evaluatie?

Er kunnen drie soorten evaluaties worden onderscheiden:

1. Is de interventie uitgevoerd zoals de bedoeling was (procesevaluatie)?
2. Welke resultaten ervaren de deelnemers en uitvoerders (gepercipiëerde opbrengsten)?
3. Welke effecten zien we bij leerlingen in de vorm van toetsresultaten (bij voorkeur met gestandaardiseerde toetsen, voor- en nameting en een controle- of referentiegroep)

Veel gemeenten werken met procesevaluaties als verantwoording van de subsidies. Ook zien we regelmatig evaluaties waarbij de ervaringen en oordelen over de opbrengsten van leerkrachten, leerlingen en ouders worden verzameld. Een betrouwbare en valide meting van cognitieve en sociaal-emotionele effecten op leerlingniveau is voor één gemeente vrijwel onmogelijk vanwege de relatief bescheiden aantallen leerlingen per interventie (met uitzondering van de vier grote gemeenten). Sommige gemeenten laten een meerjarige monitor uitvoeren waarbij leerlingen gedurende een aantal jaren worden gevolgd. Dat geeft zicht op de ontwikkeling van deze leerlingen, maar een positieve ontwikkeling exclusief toeschrijven aan de interventie blijft een lastige zaak, omdat er nog zoveel meer factoren een rol kunnen spelen.

Verder lezen/kijken

Schakelklas

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/basisonderwijs/vraag-en-antwoord/wanneer-krijgt-mijn-kind-onderwijs-in-de-schakelklas-in-het-basisonderwijs>

Kopklas

[Kopklas Amsterdam https://vimeo.com/280141220](https://vimeo.com/280141220)

Brede School Academie

<https://www.sardes.nl/C199-PB124-Tijd-voor-talent.html>
<http://www.bsa-utrecht.nl/>

Leerkansenprofiel (LKP)

<https://www.sardes.nl/C199-PB181-Dubbelslag---Taalstimulering-in-vaklessen.html>
<https://scholenwijzer.denhaag.nl/onderwijs/basisonderwijs/een-basisschool-kiezen/de-brede-buurtschool>

³⁸ Beekhoven, S., Hoogeveen, K., Kruijer, J. & Vander Heyden, K. (2017). *Schakelklassen, zomerscholen en onderwijstijdverlenging. Een inventariserend onderzoek onder gemeenten en scholen*. Utrecht: Sardes.

Leertijdverlenging

<https://webshop.sardes.nl/product/sardes-special-nr-15-leertijdverlenging-kopie/>

Zomerscholen

<https://educationendowmentfoundation.org.uk/evidence-summaries/teaching-learning-toolkit/summer-schools#closeLinks>

Weekendscholen

<https://www.imcweekendschool.nl/>

Onderwijs aan nieuwkomers

<https://www.lowan.nl/>

Colofon

Titel Schakelklassen, zomer-/ weekendscholen en onderwijstijdverlenging. Een handreiking voor gemeenten

Auteur Karin Hoogeveen (Sardes)

Datum 5-11-2019

Project Ondersteuningstraject goab in opdracht van OCW

GOAB
kansen voor kinderen

